

אתנחתא קצרה של תקוות
סופרי יידיש בליטא הסובייטית 1940-1941

מאת

דב לוין

תדפיס מ"קריית ספר" כרך נ"ג

ירושלים תשל"ח 1978

אתנחתא קצרה של תקוות

סופרי יידיש בליטא הסובייטית 1940—1941 *

מאת

דב לוין

למשורר הפרטיזן
אברהם סוצקבר,
ביקר

עם השתלטות הצבא האדום על כל ליטא ביוני 1941 נמצאו בה עשרות אחדות של סופרים יהודים שכתבו ופרסמו ביידיש עוד לפני כן. הסופרים הציונים התרכזו בעיקר סביב היומונים "יידישע שטימע" ו"דאס ווארט" וחלקם — יעקב גוטליב, ארי גלאזמאן, לייזר היימאן, מאיר ילין, ישראל קפלן ועוד — השתתפו בשעתו (1937) בקובץ הספרותי "טויערן". הסופרים ממחנה השמאל והיידישיסטי התרכזו סביב היומון "פאלקסבלאט" וחלקם השתתפו בשעתו בקובץ הספרותי "בריקן" (1937), ביניהם: דוד אומרו, יאנקל יוסאדה, חיים ילין, יהושע לאצמאן, לאה רודניצקי ועוד. עם צירוף העיר ווילנה לליטא בסוף 1939 התחברה הקבוצה הזו לקבוצת "יונג ווילנע" שכללה את אברהם סוצקבר, חיים גראדה, שמרקה קאטשערגינסקי ואחרים.

התקוות שעוררו בליטא המאורעות הדראמאטיים סביב כניסת הצבא האדום, לסיים העממי והכרזתו של מוסד זה ב-21 ביולי על סיפוח ליטא לברה"מ, מצאו מטבע הדברים הד חזק במיוחד בקרב אותם הסופרים שנימנו עוד קודם לכן על מחנה השמאל או שהיו קרובים אליו.

המשורר ד. וו. מאירוביץ, שכמה חדשים לפני כן הופיע ספר שיריו בשם "עוד יגיע היום"¹ המנבא את המאורעות הדראמאטיים הנ"ל, פירסם עתה מעל דפי ה"פאלקסבלאט" שיר בשם "והיום הזה הגיע" ובתוכו השורות הבאות: "הצבא האדום המשוריין בכוח גדול / בא לשחררנו מגלות ומעול"². באותו גליון פירסם דוד אומרו מאמר הערצה על גורקי³. יומיים לאחר מכן הופיע ב"פאלקסבלאט" שיר לכבוד ציבור האסירים הפוליטיים מאת יעקב זילין⁴. ערב הבחירות

* מחקר זה מתפרסם הודות לסיוע קרן המילגות הבינלאומית ביהדות זמננו ע"ש אלכסנדר זילברמן. המאמר נכתב במסגרת מחקר מקיף על הנושא: "מצבם של היהודים באיזורים שסופחו לברה"מ בתחילת מלחמת הע"ע השנייה: 1939-1941", והמתבצע במכון ליהדות זמננו של האוניברסיטה העברית בירושלים.

1 ד. וו. מייעראוויטש, "און קומען וועט א טאג" — לידער, ארויסגעגעבן דורך דער יידישער "בילדונגס-געזעלשאפט אין ליטע" קאונאס 1940. מאמר ביקורת על הספר מאת מוישע לעווין, ראה: חילנער עמעס, 14.12.1940, עמ' 5.

2 במקור: "די רויטע ארמיי, א געפאנצערטער קאלאס / זי קומט אונדז באפרייען פון יאך און פון גלות", מתוך השיר: "און דער טאג איז געקומען", פאלקסבלאט, 21.6.1940, עמ' 4. לפחות במקרה אחד שיר זה דוקלם ע"י תלמידים בבי"ס יהודי בחגיגות אוקטובר: "גרויסע פייערונגען אין 47-טער און 48-טער פאלקשולן. שם, 10.11.40, עמ' 8.

3 "אונזער געניאלער לערער", שם, שם.

4 יעקב זילין, "א די באפרייטע", שם, 23.6.1940, עמ' 3.

לסיים העממי פורסם באותו עיתון (שכבר הספיק לאמץ לעצמו במידה רבה את הכתיב הסובייטי בידיש) שיר "שמחה בסימטאות" מאת הסופר-עיתונאי גר. קוניסקי⁵ והשיר של יאשוא (יהושוע) לאצמאן "עמעס" (אמת)⁶. פועלת בבח"ר לסיגריות, יודעס (יהודית) רוזנבלום, פירסמה שיר ברכה לצבא האדום⁶ וכן הלכו ורבו על עמודי יומון "פאלקסבלאט" ש"בלע" בינתיים את ה"אידישע שטימע" הציוני, שירי תהילה למולדת הסוציאליסטית⁷, למשטר הצודק, למנהיג סטאלין⁸ וכדומה.

מוטיבים של אקטואליה ואהדה למשטר באו לידי ביטוי אמנותי יותר לאין ערוך ביצירותיהם של משוררי "יונג ווילנע" לשעבר וגם של אחרים, בסתיו 1940 בתקופת החגיגות לציון מהפיכת אוקטובר. החלק העיקרי, ואולי החשוב, של היצירות הללו⁹ והאחרות¹⁰ פורסם בעמודים הפנימיים של היומון "ווילנער עמעס" בעריכתו של דוד אומרו, ומקצתם בעמודי ה"פאלקסבלאט" שבקובנה¹¹, שלימים הפך לביטאון של המפלגה הקומוניסטית בליטא תחת השם "דער עמעס" (ראה להלן). אכסניה חשובה לפירסום יצירות פרוזה ושירה בידיש שימש בטאון הקומוסמול — הדו-שבועון "שטראלן"¹².

כאירוע חשוב ביותר במישור היצירה הספרותית היהודית בליטא הסובייטית באותם הימים, ניתן לציין את הופעת הקובץ "בלעטער 1940". היה זה קובץ לעניני ספרות ואמנות ובו 216 עמודים. כפי שצויין בשערו הוא הוצא ע"י אגודת הסופרים והאמנים היהודים בליטא¹³. כמו כן הודבקה

5 "פרייד אין הינטער געסלעך", שם, 11.7.1940, עמ' 4 (כפי שצויין שם נכתב השיר הזה עוד ב־28.4.40, דהיינו בעת המשטר הקודם).

*5 יאשוא לאצמאן, "עמעס", שם, 12.7.1940, עמ' 6.

6 יודעס ראזענבלום, "א באגריסונג דער רויטער ארמיי", שם, 9.8.1940, עמ' 5.

7 לייע רודניצקי, "אונזער היים", שם, 23.8.1940, עמ' 4.

8 שמואל מאטיס, "סטאלין", שם, 2.8.1940, עמ' 2; טייבעלע שניידער, "א דאנק דיר כאזער סטאלין", במוסף: ליטעראטור און קונסט, שם, 20.8.1940, עמ' 5.

9 הכוונה בעיקר לשירים הבאים: "פינף ברידער" מאת חיים גראדע, ווילנער עמעס, 12.11.1940, עמ' 3; "ליטע" מאת לייזער וואלף, שם, 7.11.1940; "אזוי וועט עס שוין זיין..." מאת א. לעסקין, שם; "אקטיאבער" מאת לאה רודניצקי, שם, שם; הספור: "א העלד" מאת דוד אומרו, שם, שם; השיר: "פרעמיערע" מאת אברהם סוצקבר, שם, 7.12.1940, עמ' 7; "ווילנער קאמונארן" מאת שלמה קאיאר, שם, 13.12.1940, עמ' 4.

10 כמו השירים הבאים: "האלבער טאג" (מתוך הפואמה "די אָזערע") מאת ח. גראדע, ווילנער עמעס, 14.12.1940; "אין פאלאץ פון פאעטן" מאת א. סוצקבר, שם, 7.11.1940, עמ' 7; "דער נארטש ברוינט" מאת הירש גליק, שם, 13.11.1940, עמ' 3; "עס פיקט זיך אויס דער קאמין" מאת שלמה קאיאר, שם, 5.12.1940, עמ' 5; "פאלאנגען" מאת א. סוצקבר, שם, 22.12.1940, עמ' 4; "די באלאדע וועגן ציילעם און דער רויטער רייטער" מאת ה. גליק, שם, 24.12.1940, עמ' 4; הסיפור "ברידער" מאת משה לעווין, שם, 26.12.1940, עמ' 3; קטע מרומאן: "קלאל טוער" מאת ד. אומרו, שם, 29.12.1940, עמ' 3.

11 כגון השירים: "עס ווארט אף מיר מיין כאזער" מאת א. סוצקבר, פאלקסבלאט, 30.10.1940, עמ' 3; "יאנטאר" מאת איציק שמרקוביץ, שם, 7.11.1940, עמ' 1; "כאזערטע אלע" מאת חנא וואגלער, שם, 16.11.1940, עמ' 4; "צודיר א פרייער טאג" מאת יודעס פרידמאן, שם, 2.11.1940, עמ' 4.

12 בין היצירות של אנשי עט מקומיים שהופיעו ב־1941 ב"שטראלן" יש לציין: "אפ א סאנאטאריע-וועראנדע" (פראגמנט מתוך רומאן), מאת דוד אומרו, שטראלן, 17.5.1941, עמ' 15; "דער טאג קומט אנ" (זכרונות ממחנה-ההסגר קארטו בערעזע), מאת ש. זשירמאן, שם, 1.5.1941, עמ' 13; "אין טאג דעם ערשטמייקן", (שיר), מאת יאקאוו (יעקב) גוטליב, שם, שם; "צום ריז" (שיר), מאת יאשוע (יהושוע) לאצמאן, שם, 7.2.1941, עמ' 19; "פארפרילינג אין וואלד", מאת כאים גראדע, שם, שם; "אן ערד גרעבער" (סיפור), מאת מייער (מאיר) יעלין, שם, 2.3.1941, עמ' 13-14; "יוגנט ליד" (שיר), מאת ש. זשירמאן, שם, 17.3.1941, עמ' 23; "אין שטערנליכט" (שיר), מאת יאקאוו גאטליב, שם, 3.4.1941, עמ' 11.

13 "בלעטער 1940" — זאמלבוך פאר ליטעראטור און קונסט, ארויסגעגעבן פון די יידישע שרייבער און קינסטלער פלאסטיקער אין ליטע, קאוונע, 21.4.1940, (2) עמ'. השער עוצב בידי הצייר שליאסכערג.

לפני השער פתקה ועליה כתובים הדברים הבאים: "בלעטער 1940 צריך היה להופיע בתחילת 1940. מחמת סיבות שונות, בעיקר כלכליות, הקובץ לא הופיע. הפירסום נמסר לידי של הקורא רק עתה בליטא המשוחררת והסובייטית. החומר המייצג את משתתפי הקובץ הזה, הוא מוצר של יצירתם בשנים החשוכות של הפאשיזם והריאקציה. אנו מתייחסים אליו איפא כאל מיסמך ספרותי מאותם זמנים (הדגשה שלי). ואילו בתנאים החדשים תחת שמייס סובייטיים המוארים בשמש סטאלינאית, דברנו יהיה חפשי ויצרני". ההסתייגות מ"אותם זמנים" היוותה למעשה קיצו של מו"מ מיגע שהתנהל זמן ממושך בין הסופרים ובית ההוצאה החדש¹⁴.

בדיעבד היווה הקובץ "בלעטער 1940" את היצירה הספרותית הבולטת ביותר והבלעדית שסופרי יידיש בליטא הוציאו ביחד בתקופת השלטון הסובייטי, אם כי, כאמור, נכתב ואפילו הודפס קודם לכן.

בין עשרים וארבעה המשתתפים¹⁵ היו גם אנשי עט מלטביה, מפולין וכאמור מוילנה¹⁶. פרט להתקפה חריפה על שירי נחמן דימנטשטיין, שהוגדרו על ידי המבקר הסובייטי-יהודי בער אורשאנסקי כ"פטפוטים טפשיים"¹⁷, וציונים פושרים למשתתפים אחרים, היתה הביקורת שפורסמה בעיתונות היהודית בליטא על הקובץ די חיובית¹⁸.

התכנסות של סופרי יידיש לדיון בנושא הקובץ¹⁹ יזמה מערכת היומון "דער עמעס". מאחר ומאז מרץ 1941 נפסקה הופעתו של היומון "ווילנער עמעס" נותר "דער עמעס" הקובנאי כיומון היהודי הבלעדי בליטא הסובייטית. על כן גדל יחסית מספר היצירות הספרותיות שפורסמו מעל דפי העתון הזה, רובם — בנושאים כלליים שונים²⁰, ומיעוטם — בנושאים אקטואליים עם שמץ

14 אחד ממשתתפי הקובץ שהגיע לאחרונה לישראל מציין בעדותו שלגבי קטע אחד שנכתב בידי נחמן דימנטשטיין מריגה (ראה להלן הערה 17) "קמה צעקה נוראה: טילפנו ואיימו ואנשי בית ההוצאה (הליטאים) טענו שאנחנו הכנסנו אותם לפת — מה עשינו? תלשנו פשוט את הדף הזה", עד מאיר ילין, ב', מדור לתיעוד בע"פ של המכון ליהדות זמננו באוניברסיטה העברית, ירושלים (להלן: מ"ז), עמ' 10. לפי עדותו של הנ"ל הבית (הקטע) שגרם למבוכה היה כדלקמן: נאר איצט — נאר איצט, וואס איז דאס אלץ פאר מיר ווען אלע חושים ווי פאפירלעך ברענען — ווען קארל מארקס און פרויד ווען איינשטיין און ווען לענין מיט קאפ און וואנט זיך שלאגן ביי מיין טיר וואס וויל פון מיר דער אלטער אלמער ספרים.

15 להלן שמות המשתתפים ויצירותיהם: היים גראדע, שירים; דוד אומרו, "פאנא מאלינאווסקא" (סיפור); יהושוע לאצמאן, שירים; משה לויך, "פון שטאט אין פעלד" (סיפור); לאה רודניצקי, שירים; מאיר יעלין, "מלחמה לויערט" (סיפור); א. סוצקעווער, שירים; ישראל ראבון, "דער באל" (פרק מרומן); הירש אושרוביץ, שירים; היים יעלין — "סקיצות"; ד. וו. מאיראָוויטש — שירים; א. אייזן, "די נקמה פון פראפעסאר קרו" (סיפור); אלחנן וואגלער, "עופות" (שירים); יאנקל יאסאדע, "פארעבאָק יאַנאס מאצקוס" (סיפור); שמואל מאטיס, שיר; מ. שאץ אנין, "מחשבות, מילים, מעשים"; יצחק שמערקאוויטש, שירים; גר. קוניסקי, שירים; ראובן מאטיס, שיר; הירש גליק, שיר; אסתר אלישיב, "דער הייליגער דינסט"; נחמן דימענטשטיין, שירים; ל. קופילאביץ, "י. ל. פרץ"; נח פרילוצקי, "יצחק לייבוש פרץ".

16 מ. שאץ-אנין וכן נ. דימנטשטיין היו מלטביה; י. ראבון וכן ג. פרילוצקי — פליטים מפולין; ח. גראדע, א. סוצקבר וכן ח. וואגלער — מוילנה.

17 ב. ארשאנסקי, "א פארענדיקטער עטאפ — וועגן בלעטער 1940", דער עמעס, 9.5.1941, עמ' 4. בעל הביקורת סופר יהודי סובייטי שהגיע לליטא בתחילת אפריל 1941 כשמטרתו המוצהרת ללקט חומר, שם, 16.4.1941; פירסם ב"דער עמעס" סדרת סיפורים "קאלימער פארצייכענונגען" החל מ-18.4.1941, עמ' 3.

18 ג. איטעס, "בלעטער 1940 — זאמלבוך פאר ליטעראטור און קונסט", שטראלן, 7(72), 17.2.1941, עמ' 15-17.

19 ראה מודעה מטעם המערכת על ההתכנסות, דער עמעס, 7.2.1941, עמ' 5.

20 מסוג זה נתפרסמו בין היתר היצירות הבאות: "שנייעמענטש" מתוך הפואמה: "סיביר" מאת א. סוצקבר, דער עמעס, 17.1.1941, עמ' 3; הסונטה "דעם מענטש דעם ליידנדיק" מאת יעקב גוטליב, שם, 26.1.1941, עמ' 4; נובלה "א וועקער אין נאכט" מאת א. ריוויץ, שם, 5.2.1941, עמ' 4; השירים: "מילכאמע הארבסט" מאת היים גראדע, שם, שם; "ווינטער" מאת היים סעמייאטיצקי, שם, 30.3.1941, עמ' 3; "ווינטער מאסיוו" מאת א. לסקין, שם, 28.3.1941, עמ' 4; "רעב זושע" מאת הירש גליק, שם, 6.4.1941, עמ' 4; "אָוונט" מאת

של גוון פוליטי²¹. פרט לבודדים שיצירותיהם פורסמו גם על גבי במות אחרות מחוץ לליטא²², רובם ככולם של סופרי יידיש נזקקו אכן ל"דער עמעס" בשביל פירסום שוטף של יצירותיהם. חלק מהם גם הועסק ע"י המערכת באופן קבוע²³. מבין היתר הועסקו כמה במסגרת התיאטרון היהודי²⁴ בהוראה²⁵, במוסדות ממלכתיים ציבוריים אחרים²⁶ וכדומה. מכל מקום אף אחד מהסופרים היהודים לא התפרנס באותה תקופה מיצירותיו בלבד.

בנוסף להעסקתם דרך קבע של מספר סופרים ביומון "דער עמעס" ופירסום חלק מיצירותיהם בעמודיו ועידודם ע"י פירסום וכדומה, היוותה המערכת של עיתון זה, באותה תקופה, גורם נכבד מאד גם במישורים אחרים של החיים הספרותיים היהודיים בליטא. וזאת הן מפאת הוסר מסגרת מוסדית מוסמכת אחרת שתיוזם ותארגן מופעים ואירועים במישורים אלה והן בגלל אישיותו הדינאמית של העורך יוסל שוחט, שהיה קומוניסט וותיק וקנאי וכמו כן מקורב לצמרת המפלגה. מעורבותו היתירה בחיי הציבור היהודי, תאמה עם זאת בקפידה רבה לצו הפוליטי ולקו המקובל. משהתארחו בקובנה שני הסופרים היהודים מביילורוסיה, זליג אקסלרוד ואליהו קאהאן, קוימה ביוזמת "דער עמעס" קבלת פנים חגיגית ורבת משתתפים²⁷ בראשותו ובהנחייתו של העורך

א. סוצקבר, שם, 11.5.1941, עמ' 3; "איכ טרייב די נאכט" מאת הירש אושרוביץ; שם, 27.5.1941, עמ' 3; "אפ וואגשאל פון דער ערד" מאת יעקב גוטליב, שם, שם; "יעדער טאג" מאת לאה רודניצקי, שם, שם; "ליריק" מאת גר. קוניסקי, שם, שם; "איז גוט זיכ כאווערן" מאת איציק שמרקוביץ, שם, שם; גובלה "א בריוו" מאת ה. בלושטיין, שם, 11.5.1941, עמ' 5; סיפור "א גערעדטער שידעך" מאת מיכאל בורשטיין, שם, 29.5.1941, ועוד. הסיפור "גוטל" מאת אפ. קאגאנובסקי, שם, 1.6.1941, עמ' 3. (שני האחרונים סופרים יהודיים שבאו מביילורוסיה.)

21 בין הפירסומים בנושאים אקטואליים יש לציין: "א גרוס" מאת יהודית (יודעס) פרידמאן, שם, 1.4.1941, עמ' 3; השירים: "היינט" מאת גר. קוניסקי, שם, 17.4.1941, עמ' 3; סיפור מאת שאלעם (שלום) זשירמאן, שם, 27.5.1941, עמ' 3; "פערעצ מארקיש" מאת ד. וו. מאירוביץ, שם, שם; "כ'האב דערלעכט" מאת איציק שמרקוביץ, שם, 23.5.1941, עמ' 8; "פרילינג פארזיי" מאת א. סוצקבר, שם, 30.5.1941, עמ' 3; "סטאלין" מאת מ. א. קנאפהייס, שם, 11.6.1941, "באפרייטער און זוניקער ליטע", שם, 20.6.1941, עמ' 6, השיר היה האחרון שפורסם ביידיש בליטא הסובייטית באותה תקופה. לסוג פירסומי האקטואליה שייכים גם: מאמרו של חיים ילין על התיאטרון היהודי בלטביה, שם, 4.6.1941, עמ' 3, וכן סדרת המאמרים "פרילינג אין מאסקווע" מאת לייבל שאוס, שם, 20-21.5.1941, עמ' 4.

22 כך למשל פורסם שירו של שלום זשירמאן "סרולקע דער טרעגער" בירחון האמריקאי הפרו-סובייטי "יידישע קולטור" מחודש אפריל 1940. הפליטון שלו "אפענע טירן" פורסם בעיתון "אוקטיאבער" (מינסק), 23.8.1940, עמ' 4; שירו של ח. גראדע "די זוג איז האלבע נאכט", שם, 11.1.1941, עמ' 6. גם שיר של יעקב גוטליב פורסם בירחון היהודי האמריקאי שהוזכר לעיל — "יידישע קולטור" (מאי 1941, עמ' 14). שירים של א. סוצקבר פורסמו ב"סאוועטיש ליטעראטור" מס. 4 (אפריל 1941). בכתב-העת "שטערן" (המינסקאי) פורסמו שירים של ח. גראדע וסיפור מאת דוד אומרו (לפי דער עמעס, 18.4.1941, עמ' 3). שירו של ח. גראדע "צו פענער און זונ" וסיפורו של ד. אומרו "א גרינגער קארבן" פורסמו גם בשדורי היידיש של ראדיו מינסק, לפי: "אג אוידיציע וועגן די יידישע שרייבער אין ראטן ליטע", שם, 23.4.1941, עמ' 3.

23 ביניהם: מזכיר המערכת — הירש אושרוביץ, המגיה — יעקב גוטליב (שניהם עבדו קודם בעיתון הציוני "די אידישע שטימע"), מיכאל בורשטיין (פליט מפולין שהגיע מביילורוסיה), ש. זשירמאן ומנהל המדור לספרות ש. בייליס (מקודם ב"ווילנער עמעס"), גר. קוניסקי, מ. גלוק, א. שמרקוביץ ואחרים.

24 ביניהם: מנהל התיאטרון היהודי בוילנה — דוד אומרו (מקודם גם עורך "ווילנער עמעס"). חיים גראדע — המנהל האמנותי של התיאטרון הנ"ל, ראובן צרפת — המנהל הספרותי של התיאטרון היהודי בקובנה ועוד. כיניהם: יהושוע לאצמאן, ישראל קפלן, ל. קופילוביץ, אסתר ברגר ועוד.

25 א. סוצקבר עבד בראדיו וילנה; י. יוסאדה — בבית ההוצאה הממלכתי; ח. ילין כיהן כסגן מנהל הטרנסט הפוליגרפי; י. זילין — בטרנסט המסחר וכו'.

27 קודם לכן נפגשו בקובנה שני האורחים "בחוג מצומצם עם מספר עסקני תרבות, מורים וסופרים" ומסרו פרטים מחיי היהודים בברה"מ ובמיוחד במישור החינוכי-תרבותי. ראה: יוד, "א שמועס מיט די כאוירים שרייבער פון מינסק", דער עמעס, 22.2.1941, עמ' 4. כאחת הפגישות טען אקסלרוד שגם כשטחים החדשים

י. שוחט. לציבור הרחב בקובנה היתה זו הזדמנות גדירה להכיר במישרין סופרים יהודים סובייטיים, וכן גם להאזין לדברי ספרות רבים ומגוונים. הסופר דוד אומרו, שאותה שעה כיהן כעורך "ווילנער עמעס" ומנהל התיאטרון היהודי בוילנה, הציג בפני הקהל העצום את האורחים וסיפר על חייהם ויצירתם.

עורך הדו-שבועון "שטראלן", גארוו, שבירך את האורחים בשם הוועד המרכזי של הקומסומול, היפנה אליהם, וכן גם לסופרי היידיש בליטא, את המשאלה: "חיזקו אותנו בדברכם הספרותי! שקפו ביצירותיכם את מאבקנו, דאגותינו היום יומיות, נצחונותינו — ואילו אנו נקרא את יצירותיכם"²⁸. נציג איגוד הסופרים (הכללי) של ליטא הסובייטית — באלטושיס — הזכיר לגאספים את הנשפים המשותפים שקיימו הסופרים הליטאים והיהודים עוד בתקופת המשטר הקודם שלא ראה זאת בעין יפה, ואילו עתה "הרינו נפגשים כשווים עם שווים". כן בירכו הקומיסאר העממי (השר) למוצרי מזון אליהו בילאוויץ, מנהל "ביה"ס היהודי ע"ש שלום-עליכם" ד"ר שמואל לוי, שחקנית התיאטרון היהודי בקובנה אולשאנסקא ואחרים. שני הסופרים הקריאו מיצירותיהם: קאהאן — כמה מסיפוריו השופעים הומור עממי יהודי, אקסלרוד — את שיריו על פושקין, "וועגן מינסק" ו"ניי-יאר". כמו כן הטעים אקסלרוד בדבריו את חשיבותה של מורשת התרבות היהודית כאוצר של כל העם היהודי ודחה מכל וכל את הדיעה הנפוצה שבברה"מ פוסלים את כל מה שנוצר לפני 1917. לפני שהחגיגה הסתיימה בהופעת שירי יידיש מפי להקת "ייטעג" (יידישע טעאטראלע געזעלשאפט) בירך את האורחים בשם הסופרים היהודים בליטא, המשורר לאצמאן והגיש לכל אחד מהם עותק של הקובץ "בלעטער".

כחודש לאחר מכן נערכה בראשותו של שוחט ובהשתתפותם הפעילה של "קבוצת הסופרים היהודים בקובנה המתרכזים סביב העמעס"²⁹, קבלת פנים למשורר היהודי-סובייטי — מוטל גרוביאן. בנוסף להקראת שיריו העממיים-הליריים, הקדיש האורח שעה קלה למסירת רשמים על פגישותיו עם סופרים יהודים פליטים מפולין וכן ציין את חשיבותן של יצירות קוויטקו, מארקיש, פפר וברגלסון, בהן הגיבור הוא היהודי הפשוט שנתלש מהמחנק שבעיירה והפך לבונה ועובד יצרני של המשק הסובייטי. שלושה מעמיתיו-מארחיו — המשוררים אושרוביץ, לאצמאן ולאה רודניצקי — הקריאו לכבוד האורח כמה משיריהם. המבקר הספרותי שלמה בייליס (שאותה שעה היה עדיין במערכת "ווילנער עמעס") נתן הרצאה מקיפה על מהותו של הזמר העממי. המסיבה נפתחה ונגעלה בדברי ברכה של העורך יוסל שוחט.

במהלך פעילותה האנטנסית של מערכת "דער עמעס" ליזום, להכין ולערוך כנסים חגיגיים לרגלי אירועים שונים, נסתייעה המערכת כמעט תמיד במספר אנשי עט יהודים שהוזמנו להקריא מיצירותיהם בפני הקהל. בעצרת שקוימה ע"י המערכת לקראת הבחירות לסובייט העליון עבור הורי התלמידים של בתי"ס התיכוניים היהודיים בקובנה³⁰, הקריאו מיצירותיהם המשוררים:

שופחו לברה"מ, כולל ליטא, "צפויים נסיונות לחיסול כתי הספר ביידיש, והצביע על הדרך היחידה למנוע נסיונות אלו: הגשת דרישות מפורשות מצד ההורים להמשך החינוך היהודי של ילדיהם", ח. שמרוק, "הפרסומים ביידיש בברה"מ", חקרי יד ושם, ה, ירושלים תש"ך, עמ' 109.

28 הפרטים המובאים בזה ולהלן על החגיגה מתוך הכתבה של יאנקל יוד (הוא יוסאדה): "אימפאזאנטער ליטערארישער אוונט לעקאוועד די מינסקער שרייבער ז. אקסלרוד אונ עליע קאהאן", דער עמעס, 22.2.1941, עמ' 4-5.

29 לפי כתבתו של יאשא פעלער, "גרויסער ליטעראטור אוונט אינ קאוונע לעקאוועד דעם דיכטער גרוביאן", דער עמעס, 13.3.1941, עמ' 6. במסגרת הכתבה מפורטים חברי הקבוצה כדלקמן: הירש אושרוביץ, יעקב גוטליב, חיים ילין, יאנקל יוסאדה, מאיר ילין, יהושע לאצמאן, אליעזר היימאן, ד. וו. מאירוביץ, ישראל קפלן, ג. קוניסקי, לאה רודניצקי, י. ריווין ו-א. שמרקוביץ.

30 א. ב. "גרויסער קאונצערט מיטינג פון רעדאקציע 'דער עמעס' און די צוויי קאוונער יידישע מיטלשולן", דער עמעס, 7.1.1941, עמ' 7.

אושרוביץ ("א מענטש", "מיר בלעטערן"), גוטליב ("הענט געהויבענע", "פרייהייט"), שמרקוביץ ("מיר ווילן היינט"). בעצרת זכרון של לנין שנערכה ע"י "דער עמעס"³¹ זמן קצר לאחר מכן הקריאו מיצירותיהם: המשוררים — מאירוביץ ("לענין און סטאלין"), גוטליב ("דער גרויסער נאמען"), אושרוביץ ("פעסטונג"), שמרקוביץ ("לענין פון היינט"), לאצמאן ("א ריז"), והסופר א. ריוויץ ("א וועקער אין נאכט").

בשורה של אסיפות הורים שקיימה המערכת באביב 1941, כדי לשלבם בעבודה החינוכית ולהפכם לשותפים פעילים בבנין בית הספר הסובייטי³², הופיעו בהקראת יצירותיהם: מ. ילין, גר. קוניסקי, ד. וו. מאירוביץ, ה. אושרוביץ; המבקר הספרותי ומנהל מדור הספרות של "דער עמעס" ש. בייליס הרצה על התרבות היהודית בברה"מ. בצורה דומה השתתפו סופרי יידיש גם באירועים אחרים: כמו בחגיגה לרגל התלת חסות המערכת על גן ילדים יהודי, עצרת לציון יום האשה הבין-לאומי ועוד.

כדי לעודד את היצירה המקורית בין הסופרים היהודים המקומיים ולמקדה בנושאים אקטואליים-מרכזיים בחיי ליטא הסובייטית, הכריזה מערכת "דער עמעס" על התחרות ספרותית לקראת הבחירות לסובייט העליון בברה"מ. ליצירות הטובות ביותר הוקצבו פרסים — שלושה בפרוזה ושלושה בשירה. לשם חלוקתם מונתה ועדה של שלושה שופטים: המורה לספרות מביה"ס התיכון ע"ש שלום עליכם — אסתר ברגר, העורך של "דער עמעס" — יוסל שוחט, ומזכיר המערכת של "דער עמעס" — המשורר הירש אושרוביץ.

ועדת השופטים שעיינה ב-36 יצירות (25 שירים ו-11 פרוזה) הגיעה למסקנות הבאות³³:
 א. לאור הדרישות הגדולות מהסופר הסובייטי והאחריות הרבה הרובצת עליו, לא מצאנו אף אחד מהשירים שהומצאו ראויים לפרס הראשון והשני ועל כן הללו לא יחולקו. הפרס השלישי בסך של 100 רובל מוענק למשורר ד. וו. מאירוביץ³⁴ עבור שירו "וואל ליד" (שיר הבחירות).
 ב. הפרס הראשון בסך של 300 רובל עבור סיפורת, מוענק לסופר לייזר היימאן³⁵ עבור סיפורו "די נייע ערד" (האדמה החדשה). הפרס השני לא יחולק. הפרס השלישי בסך של 100 רובל יוענק לסופר מאקס מושקאט³⁶ עבור סיפורו "מאטל זאוולס ווערט אן אגיטאטאר".
 ההחלטות וכן שלושת היצירות הנבחרות, וכמו כן צילומיהם של חתני הפרס, פורסמו בעיתון "דער עמעס" ביום הבחירות לסובייט העליון, 12 בינואר 1941.

31 "לענין געדיינק פיערינג איינגעארנט דורך רעדאקציע 'דער עמעס', שם, 25.1.1941, עמ' 6.

32 (ש) "א געראטענער אנהייב וואס טאר ניט בלייבן נאר אן אנהויב", שם, 18.4.1941, עמ' 5.

33 "פראטאקאל פון זשורי", דער עמעס, 12.1.1941, עמ' 5.

34 דוד וולוול (זאב) מאירוביץ נולד ב-1903 בוויילקומיר, למד שם בגמנסיה היידישאית, אח"כ עבר לקובנה, שם עבד בתעשית מעילים, פירסם ביידיש שירים בעלי אופי סוציאלי מהפכני בעתונים ובקבצים ספרותיים שהופיעו בליטא. ב-1935 הופיע ספרו "אונטער דער זון". נספה בשואה. פרטים נוספים על משורר זה ויצירותיו — ראה לעיל בתחילת המאמר והערה מס' 1.

35 א. היימאן נולד בקובארסק במשפחת סוחרים. בוגר הגמנסיה העברית בקובנה וחניך האוניברסיטה שם. שנים מספר עבד כמורה בבתי"ס עבריים בוויילקומיר ובינובה. כן היה מזכיר החברה ההסטורית-אטנוגראפית. כתב בעברית וביידיש סיפורים מחיי הכפר והעיירה. כן חיבר סיפור הסטורי ביידיש בשם "אברהם מאפו" (1937). כמו כן פרסם מסות וסיפורים בכ"ע שונים ובמרבית הקבצים הספרותיים שהופיעו בליטא בשנות ה-30. נספה בתקופת הכיבוש הנאצי בגיטו קובנה. מבחר סיפוריו בשם "שריפטן" יצאו לאור בהוצאת איגוד יוצאי ליטא ב-1972 בת"א, עם הקדמה מאת ישראל קפלן.

36 מ. מושקאט, קרימינולוג מורשה, שהה כפליט בוילנה והתפרנס, בין היתר, בהוראה באוניברסיטה העממית ובמדור לספרות של ראדיו ווילנה. ראה: מ. מושקאט, "זכרונות מתקופת השואה בשולי פגישותי עם המשורר א. סוצקבר, גשר (64), 1 מרץ 1966, עמ' 89-93. כיום מכהן מושקאט כפרופסור למשפט בין לאומי באוניברסיטת ת"א.

בעקבות מערכת "דער עמעס", הכריזה התחרות ספרותית גם מערכת הדו-שבועון "שטראלן" והקציבה לשם כך שני פרסים: האחד של 1,000 רובל והשני של 500.³⁷ המועד האחרון להגשת היצירות (סיפורים, לא פחות מ-200 מילים ולא יותר מ-600) נקבע ל-8 ביולי 1941 ואילו מועד חלוקת הפרסים נקבע ל-21 ביולי. מאחר והמלחמה פרצה עוד ב-21 ביוני, הרי אין צורך לציין שתחרות זו לא נתקיימה כלל.

מוצלת קצת יותר, יחסית, היה הנסיון של מערכת "שטראלן" להביא את הציבור של אנשי העט היהודיים שיפרסמו את "האני מאמין" שלהם לגבי שורה של נושאים אקטואליים במישור הספרותי וההברתי. לשם כך היפנתה המערכת לציבור הסופרים שאלון ובו, בין היתר, השאלות הבאות:

- (1) אלו סופרים השפיעו על יצירתך ?
- (2) מה מלמדת אותך הספרות הסובייטית ?
- (3) כיצד אתה רואה את בניגה הסוציאליסטי של ליטא הסובייטית ?
- (4) באיזו מידה אתה מכיר את סופרי ליטא הסובייטית ?
- (5) במה מסוגל הסופר לסייע למתחיל הצעיר במסגרת הפעילות העצמית של הפועלים והתלמידים ?
- (6) מה תכניותיך לגבי הוצאתן לאור של יצירותיך ?
- (7) מה אתה תובע מקוראיך הצעירים ?

על שאלון זה הספיקו לענות סופרים מעטים בלבד, ביניהם משה לוי, איציק שמרקוביץ ומאיר ילין. מתוך תשובותיהם המפורטות שפורסמו בחוברות "שטראלן" תחת הכותרת "סופרים עונים על השאלון שלנו"³⁸ מסתבר שכל אחד מהם כבר עבד בשלב זה או אחר על יצירה שנועדה לפירסום בעתיד הקרוב.

לציון מיוחד ראויים כמה מדברי התשובה של המשורר הציוני לשעבר יעקב גוטליב לגבי השאלה האחרונה (מס. 7). להלן קטע ממנה: "עד כמה שלא תהיינה חמורות הדרישות של הקוראים מאת הסופר, הרי זה טוב הרבה יותר מהמצב כשקורא איננו מבחין כלל בסופר... הדרישות מן הסופר הן הסימן הטוב ביותר שהסופר קיים"³⁸. אין ספק שבמילים אלו בוטאו רחשי החרדה שחשו סופרים לא מעטים באותה תקופה פן יפסלו בשל עברם הפוליטי.

כמו כן קיימה מערכת הדו-שבועון "שטראלן", באמצעות מדור מיוחד "פאסטקעסטל", קשרים הדוקים עם צעירים שניסו כוחם בכתיבה, אם כי רק חלק זעום מתוכם הוזמן לספק כתבות לדו-שבועון.³⁹ מאידך קוימו לחצים לגבי סופרים ידועים⁴⁰ שישתלבו בצורה פעילה ביצירה הספרותית

37 פרטים על ההתחרות ראה: "קאנקורס פון שטראלן", שטראלן, מס' (86) 21, 8.6.1941, עמ' 19.

38 מ. לוי ענה שהוא מכין לדפוס סיפורים על הנושא: "החיים של ההמונים היהודים בפולין וליטא לשעבר וכיום בליטא הסובייטית". מחוך "שרייבער ענטפערנ אפ אונדזער אנקעטע", שטראלן, מס' (83) 18, 17.5.1941, עמ' 18-19; א. שמרקוביץ ציין: "עד ה-26 ביוני 1941 עלי להמציא את כתב היד של ההוצאה של ל.ס.ס.ר. . . שמו יהיה "גייע טעג", שם, מס' (85) 20, 31.5.1941, עמ' 21; מ. ילין מסר: בבית ההוצאה הממלכתי של ל.ס.ס.ר. תוכנן השנה להוציא קובץ נובילות שלי, שם, מס' (86) 21, 8.6.1941, עמ' 16. (לפי שמסר לי מ. ילין שם הקובץ אמור היה להיות "שיפן גייען אָפּ").

38 יאקאו גאטליב, "שרייבער ענטפערנ אפ אונדזער אנקעטע", שטראלן, 16.6.1941, עמ' 18.

39 להלן הרכב התשובות של המערכת במדור "פאסטקעסטל" ל-11 קוראים ששלחו יצירותיהם לשם פירסום: תשובה אחת שלילית בצורה מוחלטת; תשובה אחת חיובית מלאה; 5 עצות כיצד להמשיך ולנסות; 5 הזמנות לספק כתבות. "שטראלן", מס' (44) 9, 2.8.1940, עמ' 23.

40 כך למשל הופעל לחץ כבד מטעם המערכת על סופר ידוע מפולין שימשיך בכתיבה, על כך הוא מספר בזכרונותיו כולהלן: "אחד ממשתתפי ה'שטימע' הקובנאי נעשה בקלות משתתף של 'עמעס' הקובנאי. אלי

ובחיי התרבות ובמידה של אי היענות היו צפויים להאשמה באדישות או אף ב"שתיקה עויינת"⁴¹. המוסדות והרשויות הממלכתיים הממונים על נושאי הספרות והתרבות בליטא הסובייטית לא קיימו כמעט מגע ישיר עם ציבור הסופרים היהודיים. עם זאת הוכיחו יחס חיובי לנושאים ספרותיים יהודיים באופנים שונים, החל מהמלצה להסב שמות רחובות ע"ש סופרים ואמנים יהודים⁴² ועד לפעילות בקנה מידה ארצי לציון יובל ה-90 של הסופר י. ל. פרץ. לשם כך הוקם, ביוזמת מחלקת הארגון של איגוד הסופרים, וועד יובל ארצי ובו 26 סופרים ואישי ציבור, ביניהם הקומיסאר העממי להשכלה, וונצלאווא ואחרים⁴³. וועד זה עיבד תכנית מקיפה של אירועים אודות י. ל. פרץ וביניהם: שידורי רדיו, הוצאת כתביו בידיש ובליטאית, תערוכות, פירסום הנושא בעיתונות וכו'. לביצוע ההחלטות הוקמה וועדה מצומצמת של 6 איש (ביניהם 2 ליטאים)⁴⁴, אלא מחמת המלחמה שפרצה כמה שבועות לאחר מכן הספיקו לבצע רק חלק קטן מהתכניות המקיפות⁴⁵.

- מקום נכבד לספרות היהודית נועד גם במסגרת התוכנית "חצי שעה יידיש", ששודרה 3—5 פעמים בשבוע ע"י תחנת השידור הממלכתית של וילנה. אי לכך, היתה מידת השתתפותם של סופרי יידיש הוילנאים⁴⁶ במסגרת זו פי כמה גדולה משל הקובנאים.
- על אף היחסים התקינים ששררו בין הסופרים היהודים והלא יהודים בתקופה זו, כמעט ולא היה שיתוף פעולה ממשי ביניהם; במסגרות כלליות כמו הקובץ "ראשטאי" שהופיע בסוף 1940 לא

יש לו טענות הלמאי אני עומד מרחוק. מאוחר יותר קבלתי הזמנה מהעורך שוחט שאגש ליצמס' הקובנאי. לא ניגשתי והתעלמתי, ז. סעגאלאוויטש, געברענטע טריט, עמ' 173-174. פניות הולכות ונישנות שימשיך לכתוב ושיהיה פעיל קיבל גם הסופר וההיסטוריון ישראל קפלן.

41 "מולצ'אניק" (שחקן), זה היה הכינוי של הסופר או איש רוח שעמד מהצד. וכל זאת על רקע התופעה שהרבה מאנשי האינטליגנציה הסתלקו — בדומה לזה שקרה בעת המהפיכה.

42 כך למשל שונה שם רחוב ווענגלובה לרחוב שלום עליכם, רחוב ארקליו — לרחוב גולדפאדן, רחוב שוויצריה — לרחוב שימלביץ, רחוב פין — לרחוב פרץ, רחוב הגאון — לרחוב אנטוקולסקי וכו'. לפי דער צמעס, 21.5.1941, עמ' 5; בקובנה שונה שם הרחוב יאבלונסקי לרחוב פרץ.

43 להלן שמותיהם של חברי הוועד: באלטוויס, וונצלאווא, צווירקא, מונטווילא, וואיציונאס וגירא (כולם סופרים ליטאיים והאחרון יו"ר איגוד הסופרים), ג. זימאן, י. שוחט, ד. אומרו, ה. גראדה, מ. יעלין, ה. אושרוביץ, ש. זירמאן, גורביץ, נ. פרילוצקי, טראשקין, כץ, גורדון, לויץ, הלנה חאצקלס, בערנשטייניענע, מאלער, בראנדאייטה, טעפער, א. קפלן, ק. קאפלאן (לפי הכתבה: "רעפובליקאנישער יווחל קאמיטעט צו פייערן דעם 90-טן געבוירנטאג פון י. ל. פערעצ", דער צמעס, 19.4.1941, עמ' 1).

44 בוועד הביצוע היו: י. שוחט, ד. אומרו, ה. אושרוביץ, נ. פרילוצקי, פ. צווירקא, י. באלטוויס (2 האחרונים — סופרים ליטאיים), שם, שם.

- 45 על התכניות ראה: "די פערעצ'פיייערונגען אינ דער ליטווישער סטר", דער צמעס, 23.4.1941, עמ' 6. בין האירועים שבוצעו בסמוך לפרוץ המלחמה ראה: הערות במוסד ייח"א "די פערעצ אויסשטעלונג", שם, 1.6.1941. ושפים ספרותיים על נושא פרץ, ראה: "פערעצ אקאדעמיעס", שם, 3.6.1941, עמ' 2. העיתון "דער צמעס" הקדיש שני עמודים במיוחד לנושא זה (ובתוכם שיר על פרץ מאת א. סוצקבר), שם, 5.4.1941, עמ' 3-4. בשידורי היידיש בראדיו וילנה מה-20 במאי 1940 הקריא א. סוצקבר שיר על פרץ והמבקר ש. בייליס הרצה על "פרץ כפי שאנו רואים אותו", לפי "יידישע אוידיציעס אין ווילנער ראדיא" (להלן: אוידיציעס), שם, 20.5.1940, עמ' 5.

46 כך למשל במסגרת התכנית לכבוד האחד במאי הקריאו מיצירותיהם ת. גראדע, ש. זירמאן, מ. לויץ, א. סוצקבר, ולאה רודניצקי, "אוידיציעס", שם, 23.4.1941, עמ' 6. בשידורי יידיש מה-6 ביוני 1941, כשבועיים לפני המלחמה, הופיעו לפני המיקרופון המשוררים הוילנאיים ת. סימאטיצקי, הירש גליק ושלוש זירמאן, שם, 4.6.1941, עמ' 5. ראה גם הסיפא של ההערה הקודמת. באחת מההשתתפויות הנדירות של סופרי יידיש הקובנאיים בשידורי הראדיו הופיע אי. שמרקוביץ בשיר "אפן קיווער פון די פיר געפאלענע" (פורסם גם בדער צמעס, 3.1.1941, עמ' 4).

נכללה יצירה של אף סופר יהודי⁴⁷. וכן גם לא נכלל אף יהודי בקבוצת אנשי ספרות, אמנות ורוח שהועמדו בראש המבצע להיסול הבערות⁴⁸.

פרט להשתתפות בועד לציון יום הולדתו של י. ל. פרץ שהוזכר לעיל, המשיכו איפוא הסופרים היהודים לקיים פעילות ספרותית מצומצמת למדי. מבחינה זו כמעט ולא חל שינוי מהותי בהשוואה למה שהיה בתקופת ליטא העצמאית. גם הפעילות של קומץ הסופרים היהודים בקרב הציבור היהודי עצמו לא חרגה ממימדים צנועים; הם התבטאו בעיקר בהופעות שייזמה, כאמור לעיל, מערכת "דער עמעס" וגופים אחרים⁴⁹. אחד מהסופרים ניסה לבטא את מצב העניינים בצורה קולעת בדברים הבאים: "...עד כה אף לא אחד מבין סופרי יידיש בליטא פירסם ספר, לא בנושא יישן ולא בחדש. המופעים הספרותיים הבודדים היו מקריים: במידה שהזמינו — נענו. לא קויים קשר עם הנוער היהודי הלומד; לא קרה שסופר יהודי ייקרא מיצירותיו בבית חרושת או בארטל [כך נקרא קואופרטיב של שירותים כגון: סבלים, או של בעלי מלאכה כגון: חייטים סנדלרים, אופים וכד']". אף אחד מהסופרים היהודים איננו דואג לדור ההמשך, אם כי שמות חדשים של צעירים שכתבו סיפור או שיר הופיעו לא פעם על עמודי עיתון "עמעס"; אף אחד מהסופרים אינו דואג לטפח את בעלי הכשרונות הצעירים; במילה אחת — הזנחה גוראה בכל השטחים⁵⁰. התאגדותם של סופרי יידיש במתכונת ארגונית מוכרת כחלק מהאיגוד הכללי של הסופרים בליטא הסובייטית, התבצעה בסוף תקופת השלטון הסובייטי, כחודש בלבד לפני פרוץ המלחמה. אמנם עוד קודם לכן נתקבלו במסגרת האיגוד הכללי 10 סופרי יידיש מתוך 30 הסופרים המוכרים שיצירותיהם התפרסמו בצורה זו או אחרת בתנאי המשטר הסובייטי. אולם הללו התקבלו לאיגוד כחברים בודדים וכמעט שלא הוכיחו פעילות במסגרתו. כך למשל לא השתתפו הללו, ומכל שכן האחרים, בערבי הויכוחים שהתקיימו בבית הסופר בקובנה על הנושא: "מדוע הסופר אינו משמיע את דברו באמצעות היצירה?". לא פעם הובעה אכן תמיהה מצד לשכת איגוד הסופרים "הלמאי אין הסופרים היהודים נוטלים חלק בפעילותנו החברתית-ספרותית"⁵¹.

על רקע זה ולאור הקריאה החוזרת ומופנית לציבור הסופרים "אל שולחן הכתיבה!", הוחלט במוסדות האיגוד והמפלגה לכנס בהקדם אסיפה של סופרי יידיש במטרה נחושה לארגנם ולהפעילם. לקריאת האסיפה פירסם הסופר יאנקל יוסאדה, שנתמנה בינתיים למנהל המדור ביידיש בבית ההוצאה הממלכתי, מאמר ביומון "דער עמעס" שנועד לעורר את מודעותם של סופרי יידיש לצורך ההתארגנות.

לשם כך הובא במסגרת מאמר זה דבר התכנית מטעם בית ההוצאה הממלכתית להוציא לאור ספרים בלשון יידיש על כל המשתמע מכך, לאמר: "למחברי הספרים הללו בלשון יידיש ישולם שכר סופרים גבוה. מתכננים להוציא לאור ספרות ילדים, ספרות פופולארית ומדעית וכן תירגומים — אולם כל זאת דורש כוחות ועבודה מאורגנת ואם הסופרים שלנו לא יירתמו

47 רשימת ביקורת על קובץ מאת הסופר מאיר ילין ראה דער עמעס, 3.1.1941, עמ' 4.

48 שם, 3.4.1941, עמ' 1.

49 לפחות במקרה אחד הוזמנו סופרים להשתתף בנשף ספרותי שנערך ע"י הספריה היהודית ע"ש רפאל צ'ארני במועדון של אגודת הסבלים היהודים בקובנה. במהלך הנשף הקריאו מיצירותיהם: ישראל קפלן — על סבלם של היהודי העני במחנה"ע הראשונה בשם "סאנקע"; אליעזר היימאן — סיפור מחיי האיכרים בשם "דערנער" (קוצים); מאיר ילין — סיפור המתאר תלאות המובטלים במשטר הקאפיטאליסטי בשם "דער שפרונג פונ בריק"; איציק שמרקוביץ — את השיר "כ'ועל גיין צו די בערג"; יהושוע לאצמאן — את השירים "א דעמב" ו"מיין זיידע"; ראובן צארפאס את השיר "דאס קעצל", יאשא פעלער, "ליטערארישער אוונט אין טשארני זאל", דער עמעס, 2.4.1941, עמ' 3.

50 יאנקל יאסאדע, "אקטיוויזירן דעם יידיש שרייבער", שם, 20.5.1940, עמ' 3 (להלן: יאסאדע).

51 יאסאדע.

לכך, קיים חשש שתכנית זו לא תמומש⁵². הציבור של הסופרים היהודים נקרא להיענות לאתגרים וליעדים המצפים להם לאור הצרכים של האוכלוסיה היהודית, דהיינו: "כל החנוונים הזעירים שהבריו אמנם מבחינה כלכלית אך זקוקים לחינוך מחדש מבחינה רוחנית".

בעת כתיבת המאמר, או לפחות בעת פירסומו⁵³, כבר נפלה ההכרעה הסופית לגבי קיום כנס ייסוד של סופרי יידיש וכן גובשו הנקודות המרכזיות של הדיונים במהלכו ואפילו ההחלטות והסיכומים. במסגרת המאמר באו הדברים הללו לביטוי כדלקמן:

"בזמן הקרוב ביותר חייב להיערך מיפגש כל הסופרים היהודים בליטא. במיפגש זה יש להעלות סיכומי פעילותנו הספרותית עד עתה וכן את המשימות הקונקרטיות שנועדו מכאן ואילך בפני הסופר היהודי. יהיה צורך לדון על תכנית להוצאת ספרים לשנת 1941/42. במישור החינוכי יש לדאוג להבטחת דור המשך בספרות. יש להקים סקציה יהודית על יד איגוד הסופרים וכמו כן לתאם פעילותה של הסקציה היהודית עם פעילותו של כל איגוד הסופרים".

ואכן חמישה ימים לאחר מכן⁵⁴, בשעה 10 בבקר, התכנסו בבית הסופר בקובנה כמה עשרות סופרים יהודיים מקומיים ווילנאיים למה שכונה "התייעצות ראשונה של הסופרים היהודים בליטא הסובייטית"⁵⁵. כן השתתפו בהתייעצות זו כמה סופרים אורחים מביאליסטוק כמו אפרים קגנבסקי וכאלה שכבר התמקמו כאן כמו: מ. בורשטיין ואחרים. בדברי ברכתו הביע פ. צוורקא — יו"ר הלשכה הארגונית (ארג-ביורא) של איגוד הסופרים בליטא הסובייטית — את המישאלה, "שיצירותיהם של הסופרים הליטאיים והיהודיים יתורגמו מידיש לליטאית ומליטאית לידיש כדי שהמוני העם משני הלאומים ישתלבו יותר אלה באלה".

ההרצאה המרכזית בהתייעצות זו הוקראה על ידי הסופר ומנהל התיאטרון בוילנה — דוד אומרו. הרצאתו נסבה בעיקר על הנושא "המשימות של הספרות הסובייטית-יהודית בליטא הסובייטית" וכללה בין היתר התייחסות חיובית לריאליזם הסוציאליסטי הטומן בחובו גם יסודות של רומאנטיקה, סימבוליקה וכו'. את הרצאתו סיים אומרו בקריאה לסופרים היהודים בליטא "להעמיק מה שיותר את חדירתם למציאות הסובייטית, להשתלב בבניה הסוציאליסטית ולאמץ את הטמאטיקה החדשה". יאנקל יוסאדה — מנהל המדור היהודי בבית ההוצאה הממלכתי בליטא — מסר פרטים על התכניות להוצאת ספרי יידיש במשך השנה הקרובה ובין היתר: אנתולוגיה, בהיקף של 15 גליונות דפוס, של יצירות פרוזה מאת סופרים ליטאיים, 16 ספרים מקור (מהם 7 פרוזה ו-9 שירה). כן גילה יוסאדה שבמשך הזמן, נשלחו לבית ההוצאה 27 כתבי-יד ומתוכם 23 של סופרים מקומיים: 12 יצירות מקור ו-11 תרגום⁵⁶. בקשר לכך הציע יוסאדה שיערכו דיונים מוקדמים של הסופרים על היצירות שנועדו לפרסום בדפוס, במסגרת ערבי יצירה (שעפערישע אוונטנ). לאור המחסור הניכר בעבודות פופולאריות-מדעיות ובעיקר ביצירות לילדים, סיפר יוסאדה שפנו לסופרים יהודיים בברית המועצות וש"הוצאות הספרים היהודיות במוסקבה, מינסק, קיוב ובירובידז'אן מוכיחות התעניינות רבה בעבודתנו והביעו נכונות לסייע לנו בכל".

52 שם, שם (במקוטע).

53 באותו יום הופיע ביומן היהודי ידיעה שב-25 במאי תתקיים בבית הסופר התייעצות של כל הסופרים היהודים בליטא הסובייטית. בהתייעצות זו שאמורה להימשך כל היום "ידונו בשאלות ספרותיות וחברתיות שונות הקשורות בהפעלתו של הסופר היהודי". "באגעגעניש פונ אלע יידישע שרייבער פונ לססר", דער עמעס, 20.5.1941, עמ' 1.

54 ביום הפגישה פורסם מאמר נוסף המאזכר שוב את הנושאים עליהם עתידים לדון במסגרתה, ראה: ש. לעגיס "די ערשטע שרייבער באגעגעניש", דער עמעס, 25.5.1941, עמ' 3.

55 שזאל, "צו נייע שעפערישע אופטוען פארנ אויפבוי פונ סאציאליזם — די ערשטע באראטונג פונ די יידישע שרייבער אין לססר", דער עמעס, 27.5.1941, עמ' 3.

56 בין 27 היצירות היו: 8 שירה; 6 פרוזה; 6 ספרות ילדים (תרגום); 1 ספרות ילדים (מקור); 1 ספרות לנוער (תרגום); 1 קומדיה; 1 רומן (תרגום); 1 אלמאנאך (שם, שם).

המרצה השלישי והאחרון היה המבקר הספרותי — שלמה בייליס. בהרצאתו על "הטיפול בסופרים מתחילים", ציין בין היתר שלעומת מקומות אחרים "לא קיימות אצלנו תופעות של עודף אינטליגנציה".

בויכוח הכללי שלאחר מכן השתתפו בין היתר הסופרים ח. גראדע, ש. קאטשערגינסקי, ד. וו. מאירוביץ, י. גוטליב, י. לאצמאן וכן פרופ' נת פרילוצקי. חבר הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית, השר למוצרי מזון אליהו בילעוויטש, קרא לציבור הסופרים להגיב על כל בעיות החיים כדוגמת מאיאקובסקי. עורך הדו-שבועון "שטראלן" גארדון, הוקיע אותם סופרים שלא ענו לשאלון שהופנה אליהם מטעם הדו-שבועון.

בעקבות דבריו של הסופר הפליט מפולין — ראבון, שהביע הסתייגות מסויימת מהריאליזם הסוציאליסטי, התעורר פולמוס סוער בו לקחו חלק ש. בייליס, א. בילעוויטש, י. שוחט, ש. דרייער ואחרים. גישתו של ראבון הוקעה כאנטי-מארקסיסטית וכגניבת דעת ריאקציונרית לגבי הספרות הסובייטית הצעירה. מכאן ש"הריאליזם הסוציאליסטי בלבד מעניק לסופר אפשרויות נרחבות להתפתחות חפשית ומעוף יצירתי".

בסיום ההתייעצות שהתמשכה עד שעה 8 בערב נתקבלה שורה של החלטות⁵⁷ המובאות להלן:
1. להפעיל את הסופרים היהודים של ליטא המועצתית ולגייסם על מנת שיעמידו את עצמם ויצירתם לשירות הבניה הסוציאליסטית של הרפובליקה הסובייטית הצעירה שלנו במולדת הסובייטית הגדולה.

2. לכוונן שיתוף פעולה מתמיד והדוק מבחינה יצירתית וחברתית עם הסופרים הליטאים וזאת ע"י: (א) תרגום יצירותיהם של סופרי שפות אחרות לידיש ושל סופרי יידיש לשפות של לאומי ברה"מ; (ב) עריכת הופעות משותפות והתייעצויות במישור היצירתי.

3. על הסופר היהודי בליטא הסובייטית להיות תמיד קשור עם העם. עליו להיות נוכח במפעלים בבתי-חרושת, בארטאליים ובכפר ולהביא לשם את דבר יצירתו ומאידך לשאב משם דמויות ובעיות שיפרנסו את יצירתו בכוח הריאליזם הסוציאליסטי.

4. לארגן את הטיפול בקרב הסופרים הצעירים ותוך כך לסייע לצמיחתם של כוחות יצירה צעירים מתוך העם לטובת התרבות הסובייטית כולה.

5. על הסופרים היהודים להבטיח את המשכיותה של פעילות ההוצאה לאור היהודית שעל-יד בית ההוצאה הממלכתי בליטא הסובייטית.

6. כדי שמספר ניכר של סופרים יהודים בליטא הסובייטית יוכל להביא את דבר יצירתם בפני המוני הקוראים ואת דברם של הסופרים בשפות האחרות בליטא ובכל ברה"מ, וכדי לפתח את כוחות היצירה בקרב סופרי היידיש בליטא הסובייטית ולעודדם במרוץ עם המשימות, חייב להופיע ירחון בשם "סאוועטישע בלעטער" לספרות, לביקורת, לביבליוגראפיה ולבעיות חברתיות-פוליטיות.
7. לחייב את הסופרים להצטייד בהשכלה מארקסיסטית-לניניסטית וכן להקים חוגים בהם ילמדו מארקסיזם-לניניזם.

8. כדי שאפשר יהיה לנהל בצורה מאורגנת ושטתית הן את הפעילות היצירתית והן את הפעילות החברתית, מוקמת על יד איגוד הסופרים של ל.ס.ס.ר. "התאחדות הסופרים היהודים בליטא הסובייטית".

9. כדי להבטיח את בצועם של ההחלטות שפורטו לעיל תבחר במסגרת ההתייעצות מזכירות בת 5 חברים ו-2 מועמדים (שמתוכם ימונה מזכיר קבוע) וכן וועדת ביקורת בת 3 חברים.

57 "רענאלוציע פונ דער באראטונג פונ די יידישע שרייבער פונ לססר", דער עמעס, 27.5.1941, עמ' 3. והשווה: יאנקל יוסאדה, "דער ערשטער צוזאמענקום פונ די יידישע שרייבער פונ לססר", שטראלן, מס' 20(85), 31.5.1941, עמ' 20.

10. בנעלנו את הפגישה הראשונה של הסופרים היהודים ב"ל.ס.ס.ר. המהווה את המפגש הארצי ה-1 בתולדות הספרות היהודית בליטא בכלל, הרינו מביעים את תודתנו למפלגה הקומוניסטית ולמשלה הסובייטית שאיפשרו את הפריחה של כוחות היצירה בארץ לטובת המוני העם העובד ולטובת התרבות היהודית-סובייטית.

תחי האמנות הסובייטית הסוציאליסטית לפי תוכנה, והלאומית — לפי צורתה!

יחי המלהיב של כל כוחות היצירה של האנושות העובדת — החבר סטאלין!

בטרם ננעלה ההתייעצות, נבחרה מזכירות בהרכב הבא: ד. אומרו, ח. גראדה, ש. ז'ירמאן, א. שמרקוביץ ו-ה. אושרוביץ. כמועמדים נבחרו: מ. ילין ול. היימאן. כן נבחרה ועדת ביקורת בת שלושה אנשים.

על אף שבמהלך המפגש בלטו הבדלים ניכרים בין אותו חלק ש"השתלב כבר בתפקיד המכובד של סופר סובייטי"⁵⁸ לבין החלק האחר ש"עדיין עומד ברגל אחת בחוקי התרבות האזרחית-בורגנית הגוועת", הרי רובם ככולם של המשתתפים היו מאוחדים בתקווה שמכלול ההחלטות "יתורגם מה שיותר מהר למעשים". אין ספק שבמיוחד היו הללו ערים לאותן ההחלטות בהן דובר על הוצאת כתב-עת ופירסום יצירות בידיש. אולם פרט לקיום הישיבה המשותפת האחת של המזכירות ושל וועדת הביקורת⁵⁹ לא הספיקו לבצע אף אחת מההחלטות הללו שכן פחות מ-4 שבועות לאחר מכן ב-22 ביוני 1922, פרצה המלחמה והשלטון הסובייטי בליטא התמוטט תוך ימים אחדים בלבד.

מכל הפירסומים המובטחים⁶⁰ הספיק לצאת מתחת למכש הדפוס (בשלב העימוד בלבד) ספר שירים קטן מאת הירש אושרוביץ. שמו של הספר היה "באגינען" (עם שחר), אך הולדת הנפל שלו⁶¹ סימלה למעשה את הלילה השחור ביותר שאתא אז על יהדות ליטא — השואה.

58 לפי הגדרתו של הסופר מוישע לעווינ מתוך סיכומי הערכותיהם של המשתתפים במפגש הסופרים: "די שרייבער וועגן דעם צוזאמענקום", שטראלן, מס' (85) 20, 31.5.1941, עמ' 20.

59 לפי הירש אושעראוויטש, שם, שם.

60 אכן כבר בסוף 1940 הופיע בבית ההוצאה הממלכתית במוסקבה ספר השירים "דורכ גראטעס" (רובם בנושא מאסרו בתקופת השלטון הפולני וישיבתו במחנה ההסגר הארטווי-בערעזע). אולם באותו זמן ישב ז'ירמאן בביאליסטוק ונחשב כנראה למשורר מקומי. מאוחר יותר הוא עבר לוילנה. לכן יש לראות בספרו אחד משורת הספרים שהופיעו אותו זמן בברה"מ מאת סופרים יהודיים ממזרח פולין.

61 היה זה ספר שירים (80 עמ') של המשורר הירש אושרוביץ, שעמד לצאת לאור ע"י בית ההוצאה הממלכתית בוילנה בסוף יוני או בתחילת יולי 1941, אך בשל פעילות המלחמה הופסק בשלב העימוד. עותק אחד, ואולי יחיד, של ספר זה (למעשה אוסף של דפים ממוספרים ללא כריכה וללא מעטפה) נמצאו בידי המחבר היושב כיום בת"א.